

KONCEPT SOCIJALNE PRAVDE U ISLAMU

Samed IMAMOVIĆ

Sažetak

Ovaj rad tretira pitanje socijalne pravde u islamu. Koncept socijalne pravde u islamu je jedinstven, i ne možemo ga svesti na čisto distributivni karakter ili pod njim podrazumijevati samo distributivnu socijalnu pravdu. Socijalna pravda u islamu je prije svega opća humanistička pravda koja obuhvata sve segmente i aspekte ljudskog življenja. U prvom dijelu rada upoznat ćemo se sa problemom definisanja i razumijevanja pravde u okvirima zapadnjačke misli. Koncept socijalne pravde u islamu svoju argumentiranost i utemeljenost crpi iz dva glavna izvora islama: Kur'ana i tradicije poslanika Muhammeda a.s. Mogli bismo ustvrditi, a sve to na osnovu smjernica iz dva glavna izvora, da socijalna pravda u islamu počiva na tri temelja i to: potpunoj slobodi savjesti, potpunoj jednakosti među ljudima i društvenoj solidarnosti.

Umjereni islamski modernisti interpretiraju pravedno islamsko društvo kao društvo koje bi trebalo ukinuti diskriminaciju i pružiti jednake mogućnosti svima. A kasnije bi svako bio nagrađen prema svojim sposobnostima. Radikalni islamski modernisti interpretiraju islamsku socijalnu pravdu kao poziv na revolucionarnu promjenu i stvaranje besklasnog društva zasnovanog na apsolutnoj jednakosti dohotka, bogatstva pa čak i potrošnje.

Ključne riječi: socijalna pravda, distributivna pravda, pravičnost, jednakost, društvena solidarnost.

I. SOCIJALNA PRAVDA - PROBLEM DEFINISANJA I RAZUMIJEVANJA

„Ime pravde ljudi ne bi poznavali kad ne bi bilo nepravde.“¹ (Heraklit)

Najčešće shvatanje pravde među ljudima je ono koje se susreće u svakodnevnom životu. Mogli bismo ga nazvati intuitivnim i egzistencijalnim jer ga svaki čovjek često izražava riječima: da je nepravdedno oštećen, da je nepravdedno osuđen ili shvaćen u ovom ili onom području te da su mu uskraćena osnovna prava. Posebna vrsta nepravde je ona koja se temelji na rasnoj, kulturnoj, religioznoj, nacionalnoj, ekonomskoj i drugim diskriminacijama, te naročito na praktičnom nijekanju raznih prava i sloboda čovjeka pojedinca (Jozić, 11).

Za Platona i Aristotela, pravda² je u najopćenitijem njenom značenju suštinska i najvažnija vrлина za svaku zajednicu (Solomon; Murphy, 3).

Tako Barker definiše socijalnu pravdu kao: „Idealno stanje, u kome svi članovi društva imaju ista osnovna prava, zaštitu, prilike, obaveze i društvene beneficije“³ (citirano u Karen M. Sowers; Barbara W. White, 420).

Lee Anne Bell označava socijalnu pravdu i kao proces i kao cilj. Cilj socijalne pravde po njoj je potpuna i jednaka participacija svih grupa u društvu koje je zajednički oblikovano da bi udovoljilo njihovim potrebama. Socijalna pravda podrazumijeva viziju društva u kome je distribucija dobara pravična i u kome su svi članovi društva bezbjedni i sigurni. Proces zado-bijanja socijalne pravde mora biti demokratski i participatorski, inkluzivan i onaj koji afirmiše ljudsko posredništvo i ljudske kapacitete (Lee Anne Bell, 1-2).

Socijalna pravda se definiše i kao koncept društva prema kojem je pravdu u nekom društvu

1 <http://www.pravdautranziciji.com/pages/article.php?pf=1&id=479>

2 Pravda po nekima, kao što je Peter Koler, spada u najvažniji dio morala; jer njeni standardi ne izražavaju samo ono što je dobro ili loše već i ono što je ispravno i pogrešno u našim odnosima sa drugim ljudima. Tako pravda predstavlja skup moralnih standarda koji se smatraju striktno obavezujućim. Drugim riječim, ona se bavi međuljudskim moralnim zahtjevima i odgovornostima, moralnim pravima i obavezama.

3 Autorica devetnaestog poglavlja pod naslovom *Social and Economic Justice* je Tricia B. Bent-Goodley a nalazi se u knjizi *COMPREHENSIVE HANDBOOK of SOCIAL WORK and SOCIAL WELFARE*.

moгуće uspostaviti jedino ako se ona odražava i odnosi na sve njegove aspekte, a ne samo kroz jednakost pojedinaca pred zakonom. Pravedno društvo bi onda, u skladu sa ovom definicijom i konceptom, bilo ono u kome svi pojedinci uživaju poštenu i pravednu tretman, kao i pravedno određeni udio društvenih dobara i blagodati. Prema nekim drugim definicijama socijalne pravde, pravedno društvo bi svim pojedincima trebalo ravnopravno dijeliti ne samo svoje blagodati, nego i mane i terete. Bez obzira što je koncept socijalne pravde cilj gotovo svake ideologije, on se obično veže i vezuje za političke stranke i pokrete ljevice. Ljevičarski koncept društvene pravde se uglavnom vezuje za društvo koje njeguje ekonomski egalitarizam, provodi progresivno oporezivanje, preraspodjelu prihoda i preraspodjelu imovine među članovima društva. Desnica također načelno prihvata koncept socijalne pravde, ali smatra da se ona u praksi jedino može uspostaviti kroz djelovanje slobodnog tržišta, te privatne filantropije i dobrotvornog rada. Koncept socijalne pravde je i predmet kritika, koje se najčešće tiču njegove amorfnosti i nedostatka objektivnih kriterija kojima bi se utvrđivalo šta je pravedno a šta nije. Dio kritičara smatra da je uspostavljanje socijalne pravde u savremenom svijetu praktično neizvodljivo, i smatra da je svaki pokušaj za njeno uspostavljanje samo izgovor za nove nepravde.⁴ Među najznačajnije teoretičare socijalne pravde u okvirima zapadnjačke misli, spadaju: Platon, Aristotel, Thomas Hobbes (Tomas Hobs), David Hume (Dejvid Hjum), Adam Smith (Adam Smit), John Stuart Mill (Džon Stjuart Mil), Petar Kropotkin, David Miller (Dejvid Miler), Friedrich Hayek (Fridrih Hajek), John Rawls (Džon Rols), Robert Nozik, Bryan Berry (Brajan Beri) i dr.

Friedrich Hayek drži pojam socijalne pravde *fikcijom* ili *fatamorganom* (Valković, 229). On, kao i neki drugi, negiraju da su velika društva uopšte podložna distributivnoj pravdi (Koler, 14).

John Rawls⁵ je ime koje je po mnogima ostavilo najveći uticaj na polju socijalne pravde

4 <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Justice>

5 Džon Rols je američki filozof i profesor političke filozofije na Harvardu. Rođen je 1921. a umro 2002. godine. Rols je predstavio teoriju pravde kao pravičnosti koja se temelji na uvjerenju da se socijalne nejednakosti mogu opravdati jedino ako su u korist najugroženijih, na način što će ih pottaći na rad.

u dvadesetom stoljeću, u okvirima zapadnjačke misli. Njegovo djelo *A Theory of Justice*, koje je objavljeno 1971. godine, izazvat će više tumačenja, pohvala, kritika, što govori da je knjiga višeslojna i da se ne da svesti na jedinstvenu i jednostavnu formulu.

Po Rolsu, pitanje pravde je od temeljne važnosti za socijalne sisteme. Kao što je istina vrlina u misaonim sistemima tako je i pravda vrlina u društvenim institucijama i socijalnim sistemima. On postavlja svoju teoriju pretpostavljajući: a) društvo u kojem već postoji barem neki minimum sloge s obzirom na mogućnost ljudskog zajedništva, a to su koordinacija, uspješnost i stabilnost, b) dobro uređeno društvo („a well ordered society“). Njegova teorija pravde počiva na dva temeljna načela a tu je prije svega riječ o idealnom ugovoru koji bi ljudi skloplili na samom početku društvenog života, ne znajući ništa, šta im sve nosi buduću zajednički život. Riječ je dakle o strankama racionalne naravi koje nemaju interesa da se miješaju u interese druge ili drugih stranaka, ali to po njemu ne znači da su egoisti ili individualisti (Valković, 230). Kao što vidimo iz ovog citata, socijalna pravda se ne manifestuje samo kroz njen distributivni karakter, već i kroz još mnoga druga polja njenog manifestovanja kao što su: relaciona pravda, retributivna pravda, restorativna pravda, korektivna pravda, politička pravda itd. Ono što je jamačno ispravno, jeste činjenica da je njen distributivni karakter, od najvećeg značaja za ideju socijalne pravde i upravo zbog toga težište ovoga rada će biti na distributivnoj socijalnoj pravdi.

II. PRAVDA U KUR'ANU I HADISU/SUNNETU – TRADICIJI BOŽIJEG POSLANIKA

O pravdi kao općem pojmu, Kur'an kao primarni izvor islama i svekolikog islamskog učenja, govori mnogo i u različitim situacijama. U Kur'anu se nalaze ajeti/stavci koji govore o Božijoj Pravdi, o tome kako treba biti pravedan prema drugima u riječima i djelima, prema supruzi, siročadima, pravedan u raspodjeli imovine onima koji ostaju iza čovjeka/čovječice nakon njegove/njene smrti, pravedan prilikom vaganja i mjerenja; i o mnogim drugim aspektima. Kur'anski ajeti/stavci koji se odnose na instituciju zekata se podjednako odnose i na islamski koncept socijalne pravde. Tu slobodno možemo uvrstiti i one kur'anske ajete/stavke koji se odnose na filantropiju, individualno do-

bročinstvo, dobrosusjedske odnose itd. Mi ćemo ovdje ukazati na neke od tih mnogobrojnih ajeta/stavaka koji tretiraju pitanje pravde i socijalne pravde.

O vjernici, budite uvijek pravedni, svjedočite Allaha radi, pa i na svoju štetu ili na štetu roditelja i rođaka, bio on bogat ili siromašan, ta Allahovo je da se brine o njima! Zato ne slijedite strasti – kako ne biste bili nepravedni. A ako budete krivo svjedočili ili svjedočenje izbjegavali, - pa Allah zaista zna ono što radite (Sura, 4:135).

Sam Kur'an je pun ovakvog podsticanja da se djeluje pravedno. Muslimani tako, ne samo da se podstiču, već se od njih traži da uspostavlja pravdu.

Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje (Sura, 16:90).

Pravda tako u Kur'anu zauzima značajno mjesto, čak toliko da se javlja kao uslov da bi čovjek bio pobožan i Boga svjestan. Opisujući pravog muslimana u Kur'anu se kaže:

O vjernici, dužnosti prema Allahu izvršavajte, i pravedno svjedočite! Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete! Pravedeni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite!(Sura, 5:8).

Dok Kur'an podstiče na pravdu on u isto vrijeme sugerše i na žestoku kaznu zbog nepravde:

A odgovaraće oni koji ljude tlače i bez ikakva osnova red na Zemlji remete; njih čeka bolna patnja (Sura, 42:42).

Kao što smo ranije naznačili; kur'anski ajeti/stavci koji se odnose na instituciju zekata, ujedno se odnose i na sveislamski pogled o socijalnoj pravdi, na način što zekat predstavlja glavni mehanizam za uspostavljanje socijalne pravde, društvene solidarnosti i suzbijanje siromaštva.

Zekat pripada samo siromasima i nevoljnicima, i onima koji ga sakupljaju, i onima čija srca treba pridobiti, i za otkup iz ropstva, i prezaduženima, i u svrhe na Allahovom putu, i putniku-namjerniku. Allah je odredio tako! – A Allah sve zna i mudar je (Sura, 9:60).

A vi namaz obavljajte i zekat dajite i Posla-

niku poslušni budite da bi vam se ukazala milost (Sura, 24:56).

U ovom poglavlju nije moguće iscrpiti sve one ajete koji na direktan ili indirektan način tretiraju pitanje socijalne pravde, s obzirom da je tih ajeta jako puno i s obzirom da je koncept socijalne pravde u islamu puno širi od čistog koncepta distributivne pravde kojim se mi u ovom radu najviše bavimo.

Kada je riječ o distributivnoj pravdi, Kur'an ne predviđa podjednaku distribuciju dobara, položaja itd. kao što se može vidjeti iz sljedećih ajeta/stavaka:

Allah opskrbljujući vas daje jednima više nego drugima. Ali onima kojima je dato više ne daju onima koji su u njihovoj vlasti, a potrebe su im jednake. Zašto nisu na Allahovim blagodatima zahvalni (Sura, 16: 71).

I drugi izvor islama mnogo tretira pitanje pravde općenito i socijalne pravde posebno i to na različite načine.

Hadis kao i Kur'an govori ne samo o distributivnoj pravdi već i o svim ostalim poljima manifestovanja socijalne pravde. Možda će nam ovaj primjer koji ćemo spomenuti najbolje otkriti stav poslanika Muhammeda a.s. spram socijalne pravde.

Jedne prilike, drugovi/ashabi Božijeg Poslanika su pokušali da poštede ženu iz plemena Beni Mahzum od kazne, koja se nad njom trebala izvršiti zbog čina krađe. Predložili su Osami ibn Zejdu da se zauzme za nju kod Poslanika, s obzirom da je on bio njegov miljenik. Osama je to i učinio, tako da se Poslanik zbog toga jako naljutio. Počeo se obraćati ljudima, kazavši im nešto što je historija ovjekovječila:

Doista one prije vas je upropastilo to što nisu izvršavali kaznu nad nekim ko ukrade ako je plemićkog porijekla, a izvršavali su je ako ukrade neko slabijeg porijekla. Tako mi Allaha, kada bi Fatima kći Muhammedova ukrala, ja bih joj odsjekao ruku⁶ (citirano u Mehmedović, 438).

Ove riječi zasigurno odražavaju Poslanikov stav i o drugim vidovima socijalne pravde, među kojima je i distributivna pravda. Iz ovog ranijeg primjera da se vidjeti da u islamu, slovu zakona podliježu svi podjednako, bez obzira na svekolike odnose i relacije među ljudima.

Drugom prilikom, govoreći o značaju pravde Poslanik islama je izrekao sljedeće riječi: „Carstvo može preživjeti u nevjerovanju, ali ne može preživjeti u nepravdi i nepravednosti“ (Citirano u Nasr, 304). Kada je govorio o sedam osoba koje će biti u okrilju Božijega hlada, spomenuo je i pravednoga vladara.

Kada je bio na samrti, nakratko prije nego će umrijeti, kazao je sljedeće riječi: „Ako ima neko među vama koga sam ja udario, evo mojih leđa neka mi vrati istom mjerom.“

Koliko je zlo u nepravdi vidio najbolje će nam potvrditi njegove riječi kada je kazao: „Čuvajte se nepravde jer nepravda vodi u potpuni mrak na sudnjem danu“ (citirano u Latić, Takvim 1999, 172).

Hadisi koji tretiraju mehanizme za uspostavljanje socijalne pravde, društvenu solidarnost, pitanje siromaštva i siročadi; ujedno govore i o islamskom konceptu socijalne pravde.

III. SOCIJALNA PRAVDA U ISLAMSKOJ MISLI

Pravda je jedan od temelja muslimanskoga društva. Ako u praksi tako nije, onda bi tako trebalo biti. S ovom činjenicom složit će se svaki islamski učenjak i svako onaj ko je upoznat sa sadržajem glavnih izvora islama. Nemali broj kur'anskih ajeta/stavaka poziva na pravdu a isti je slučaj i sa drugim izvorom, tradicijom Božijeg Poslanika. „Socijalna pravda u islamu je (...) utjelovljena u Šerijatu“ (Abdelkader, xvi).

Iz sadržaja Kur'ana da se nazrijeti poruka, a ona je, da je dužnost i obaveza svakoga da se bori protiv svakog izvora nepravde, svejedno radilo se o političkoj, ekonomskoj ili nekoj drugoj vrsti nepravde. „Ondje gdje su prava prekršili domaći tirani ili strani imperijalisti, ideal jednakosti i pravde treba da provocira islamski usmjerenog čovjeka na djelovanje“ (Nomani, Rahnema, 63).

Uvidjevši njen značaj, čuveni muslimanski učenjak Ibn Tejmije je izrekao sljedeće riječi: „Bog podržava pravedna državnika čak i ako nije vjernik i ne podržava nepravedna državnika čak i ako je vjernik“ (citirano u Latić; Takvim 1999, 172).

Nakon riječi Allah i riječi znanje, po frekventnosti spominjanja u Kur'anu dolazi riječ pravda i njeni sinonimi, a spominje se nešto vi-

⁶ Hadis prenose Buharija i Muslim

še od hiljadu puta. I upravo u ovom svekolikom spominjanju pravde u Kur'anu, leži mudrost i poruka upućena svim ljudima, da se bez nje ne može istinski živjeti i djelovati. Kao da Bog želi saopštiti ljudima, da je uz istinsko znanje i pravdu jedino moguće ostvariti puni kvalitet života.

Svi ljudi i nacije govore o pravdi čak i kada je nepravde u izobilju na ovom svijetu, a čini se da ljudski duh nije u stanju da živi bez pravde, kao što ne može bez ljepote, mira, ljubavi i samilosti (Nasr, 303).

Ši'iti su uzdigli pravdu na isto mjesto kao i *tewhid* i po njima pravda, zajedno sa ostala četiri principa, predstavlja pet principa vjere (*usulu-d-din*).

Tema pravde prožima cjelokupni islamski život i Božanski Zakon, cilj čije implementacije jeste uspostava pravde. Kur'an je prožet sa ukazivanjima na predmet pravde i on poistovjećuje dobro društvo upravo sa onim pravednim (Nasr, 304).

Prema Motahhariju, Kur'an tretira pitanje pravde iz četiri različite perspektive i to: pravda u stvaranju, pravda u vjerskim zakonima, etička pravda i društvena pravda. Pravda u stvaranju po njemu bi se odnosila na činjenicu da je Bog stvorio i izgradio svemir strogo se pridržavajući pojmova harmonije, pravde i ravnoteže. Pravda u vjerskim zakonima bi se odnosila na činjenicu da je princip pravde zvijezda vodilja koja osvjetljava sve islamske naredbe u Šerijatu. Radi implementacije pravednog islamskog društva, na zemlju su poslani Poslanici. U Kur'anu se kaže da Bog pruža svojim glasnicima objave u kojima su diferencirani dobro i zlo. Šerijatski zakoni su utjelovljeni u pravdi i njena su slika u ogledalu. Etička pravda po Motahhariju bi se odnosila na Božiju volju da stvori čestitog čovjeka koji uopšte nema predrasuda i koji donosi sud na temelju ispravnosti i poštenja. I zadnja u nizu, prema Motahhariju jeste društvena (socijalna) pravda na koju se Kur'an najviše koncentrira i zato je njena realizacija najznačajnija u idealnim islamskom društvu. Nasuprot etičke pravde koja je privatna stvar, društvena ili socijalna pravda je društvena obaveza (Nomani; Rahnema, 64-65). Zanimljivo je tumačenje Mevdudija⁷ o socijalnoj pravdi. Po njemu, konstatacija onih koji kažu da

7 Mevdudi je rođen 1903. u Indiji a umro je 1979. godine u SAD-a. Bio je islamski političar, najsistematičniji i jedan on najutjecajnijih i najplodnijih islamskih mislilaca. Njegove ideje su ostavile velikoga traga od Indonezije do Maroka.

i u islamu postoji socijalna pravda, trpi veliki nedostatak.

Ono što je ispravno, jeste da je islam sam po sebi pravda. Islam je vjera pravde koju je Stvoritelj svemira i njegov Gospodar objavio da bi čovjeka uputio. Uspostavljanje pravde među ljudima i određivanje šta je pravda a šta nepravda, je stvar čovjekovog Stvoritelja i Gospodara. Nema niko pravo osim Njega, da ljudima postavlja mjerilo za pravdu i nepravdu; jer čovjek nije vlasnik svoje duše niti njen vladar, da bi imao pravo birati mjerilo za pravdu sam od sebe; jer njegov položaj na ovom svijetu nije ništa osim da bude rob u vlasništvu Božijem. Čovjek, koliko god bio istaknuta ličnost, i koliko god uložio truda u izboru puta pravde, nikada do nje neće stići. Jer ograničenost njegovog znanja, kratkoća njegove pameti, nadvladavanje strasti i poriva nad njegovim razumom u svakom stanju, bivaju razlogom da je nemoguće da čovjek sam za sebe odredi sistem koji bi bio lišen svih ljudskih nedostataka i koji bi ostvario istinsku pravdu u punom značenju te riječi (...). Neće se se uspostaviti istinska pravda, osim kroz sistem koji je postavio Znalac vidljivog i nevidljivog svijeta (Mevdudi, 130).

Kao što se da zamijetiti, Mevdudi potpuno negira mogućnost uspostavljanja pravde, ako je sistem kroz koji se ona želi postići i ostvariti zasnovan na ljudskom htijenju i zamisli. „Prvi cilj islama je pravda i islam je došao kako bi uspostavio pravdu na ovome svijetu“ (Mevdudi, 131). On u svojim zaključcima biva kranje otvoren:

Nema metode za uspostavu pravde osim da se islam primjenjuje u potpunosti. Pravda nije nešto više od islama. Zaista je islam pravda; primijenjivanje islama i uspostavljanje pravde je jedna te ista stvar (Mevdudi, 131).

Distributivna socijalna pravda

Mišljenja među modernim teoretičarima islama su podijeljena kada su u pitanju socio-ekonomske implikacije socijalne pravde. Moglo bi se kazati da se modernisti dijele po ideološkim linijama.

Umjereni islamski modernisti interpretiraju pravedno islamsko društvo kao društvo koje bi trebalo ukinuti diskriminaciju i pružiti jednake mogućnosti svima. A kasnije bi svako bio nagrađen prema svojim sposobnostima. Radikalni islamski modernisti interpretiraju islamsku

socijalnu pravdu kao poziv na revolucionarnu promjenu i stvaranje besklasnog društva zasnovanog na apsolutnoj jednakosti dohotka, bogastva pa čak i potrošnje (Nomani; Rahnama, 65).

Različito gledanje na distributivni karakter socijalne pravde je plod različitog tumačenja kur'ansko-sunnetskih poruka. Umjereni islamski modernisti su mišljenja da islamski koncept socijalne pravde izražava pravičnost distribucije prije nego jednakost. Po njima, treba nagraditi razlike u ljudskim sposobnostima, trudu, spretnosti, okretnosti, radne navike i poduzetništvo. Po interpretaciji umjerenih modernista, za pravdu je potreban sistem nagrađivanja prema različitom pojedinačnom doprinosu. Nagrađivanje različitih doprinosa jednakom nagradom bila bi čista nepravda. "Savršena jednakost u novčanom dohotku bila bi isto, pa čak i više nepravedna od upadljivih nejednakosti koje muče mnoga društva u današnjem svijetu" (citirano u Nomani; Rahnama, 66).

Ovaj koncept, koncept umjerenih modernista, kao što se da nazrijeti, stavlja najveći naglasak na jednakost svih pred zakonom i jednakost za dobivanje mogućnosti za sve članove islamskog društva. I Mevdudi je mišljenja, kao i mnogi drugi, da islam gleda više na pravičnost, nego na jednakost. „Među najvažnijim načelima islamskog ekonomskog sistema je da on ne poziva raspodjeli dobara po principu jednakosti (*musawat*), već po principu pravičnosti (*’adl*).“ (Mevdudi, 112).

Na drugoj strani stoje oni sa radikalnom interpretacijom distributivnog karaktera socijalne pravde, koji se apsolutno protive kapitalističkom sistemu i sistemu tržišta. Sistem tržišta je po njima za čistu osudu, jer on daje slobodnu vlast eksploataciji i povećava samo nepravde, jer nagrađuje one koji imaju više nego što im je potrebno. Po ovoj radikalnoj interpretaciji svi bi ljudi trebali podjednako dijeliti društvena dobra. Po njima jedini oblik vlasništva nad imovinom je kolektivni jer sprječava polarizaciju društva na bogate i siromašne (Nomani; Rahnama, 66).

Da se nazrijeti da ova radikalna interpretacija distributivne socijalne pravde ima slične kao i zagovornici socijalizma. Apsolutna većina islamskih učenjaka, (*gumhuru-l-ulema*) podržava umjerenu interpretaciju distributivnog karaktera socijalne pravde. Među njima

najznačajniji je Sayyid Qutb⁸, koji je bio pod velikim uticajem Mevdudija, što se da primijetiti iz njegovih gledišta koje je iskazao u svojim nekoliko djela.

Qutb socijalnu pravdu ne reducira i ne sužava na čisto ekonomsku ravan, da bi poprimila samo dimenzije distributivne pravde. Ona je po njemu prije svega sveobuhvatna humanistička pravda, a ne samo ekonomska (distributivna). Ona zato prožima sve aspekte ljudskoga života i sva polja ljudske aktivnosti; osjeća je, ponašanja, savijest. Vrijednosti koje ona tretira nisu čisto ekonomske vrijednosti, niti su čisto materijalne, već spoj materijalno-duhovnih vrijednosti (Kutb, 27).

Slično gledište zagovara i Singh, koji kaže:

Koncept socijalne pravde, kako je formuliran u islamu, je sveobuhvatan i obuhvata sve aspekte ljudskog života. On reguliše svekolike odnose u životu, uključujući one između vladara i onih kojima se vlada, muža i supruge, roditelja i djece i između svih individua u njihovim privatnim odnosima (Singh, 2).

Zato je po Qutbu⁹ socijalnu pravdu moguće ostvariti ako se uzmu u obzir dvije važne činjenice:

- apsolutno, pravedno i koherentno jedinstvo egzistencije (postojanja) i
- opća i uzajamna društvena solidarnost između pojedinaca i društava.

Na ove dvije činjenice islam temelji svoju definiciju socijalne pravde i ide ovim putem u njenom ostvarivanju, imajući u vidu osnovne faktore u prirodi čovječijoj i ne zanemarujući njegove ljudske sposobnosti (Qutb, 28).

⁸ Sayyid Qutb je rođen 1906 a pogubljen je 1966. godine. Spada u grupu velikih islamskih učenjaka koji je iza sebe ostavio obiman naučni opus. Njegovo ime se veže za pokret *Muslimanske braće* u Egiptu.

⁹ Koliki je zagovornik socijalne pravde bio Sayyid Qutb, možemo najbolje vidjeti, ako bismo se pozvali na njegove riječi koje je zapisao u časopisu *al-Fikru-l-gadid*, gdje on u prvom broju ovog časopisa kaže sljedeće. „Mi ne tražimo danas ništa više nego da deset miliona građana Egipta živi na nivou stoke, jer stoka ima dovoljno da pojede i popije, a ovih deset miliona nema. Tražimo da se standard drugih osam miliona podigne na minimum potreba života čovjeka – da imaju šta pojesti, popiti, obući se i gdje stanovati. I ovi prvi i ovi drugi rade na proizvodnji zlata za one koji sjede, ništa ne rade, a žive raskošno (citirano u Qutb, *U okrilju Kur’ana*, 6:IV).

Socijalna pravda iz islamske perspektive bi podrazumjevala humanističku jednakost u kojoj bi sve vrijednosti bile podjednako važne, među kojima i čista ekonomska vrijednost; ili preciznije kazano, ona bi označavala jednakost u prilikama i davanje mogućnosti ljudskim sposobnostima da se razvijaju i rade u granicama u kojima se neće kositi sa osnovnim životnim ciljevima (Qutb, 29-30).

Kao što se da primijetiti, Qutbovo gledanje na socijalnu pravdu se ne svodi na čisto ekonomsko pitanje i ravan podjednagog distribuiranja dobara. Naprotiv, on ide dalje u svome promišljanju, tako da po njemu svodenje socijalne pravde na njeno usko ekonomsko značenje se kosi sa prirodnom činjenicom da su ljudski talenti različiti, gdje bi oni nadareni i sposobni da nešto učine i zarade bili tretirani podjednako sa onima koji nemaju dovoljno talenta za iste stvari, a od toga štete ne bi imali samo pojedinci, već društvo u globalu. Kao što se ljudi rađaju različiti u svome fizičkome izgledu, njihovoj predisponiranosti za zdravlje, bolest itd, tako su i njihove intelektualne, duhovne, mentalne sposobnosti stvarnost i realitet još dubljih i širih granica različitosti. Islam je dakle ustanovio načelo potpune jednakosti u davanju prilika za sve članove društva, ali je ostavio vrata otvorena, da se ljudi natječu i bore srazmjerno njihovom trudu, radu i angažmanu.

U srž i suštinu distributivne socijalne pravde u islamu možemo proniknuti ako pogledamo sljedeći citat:

Islam ne nameće formalnu jednakost u imovini, jer je sticanje imovine stvar ljudskih talentata, koji nisu kod svih ljudi podjednaki. Potpuna pravda zahtijeva da se ljudske opskrbe razlikuju, da jedni imaju više u odnosu na druge s ciljem da se ostvari ljudska pravda na način što će se svima dati podjednako iste prilike (Qutb, 31).

Socijalna pravda kako je slika Qutb treba da podrazumijeva sveobuhvatni aksiološki sistem kroz kojeg će doći do potpunog oslobađanja ljudskog razuma od tiranije čisto ekonomskih vrijednosti i smještanje tih vrijednosti na njihovo pravo i razumno mjesto. Ekonomskim vrijednostima po Qutbu, ne treba dati tako visoko mjesto, kao što im se pridaje u nekim društvima u kojima manjka istinskih vrijednosti, gdje su ove čisto ekonomske vrijednosti u samom pročelju aksiološkog sistema. U ovom

slučaju, novac postaje vrhovna i fundamentalna vrijednost.

S islamske tačke gledišta pravdu bismo mogli označiti i kao: smještanje stvari na njihovo odgovarajuće mjesto; ili tretirati druge ljude na podjednak način. Pored toga što je ona suštinska moralna vrijednost u islamskom aksiološkom sistemu, ona je i jedno od Božijih imena ili svojstava a i sto tako i svojstvo koje krase svakog čovjeka. Pravda je ravna jednakosti na način ako ona predstavlja državu uravnotežene distribucije prava i obaveza. Pravda se može nekada ostvariti i kroz nejednakost, kao kroz nejednaku distribuciju bogatstava.

Pravda je osnovni cilj islama. Islam kao religija koju mnogi islamski vjerski autoriteti označavaju prirodnom, u svom naučavanju prihvata činjenicu da ljudska bića na ovaj svijet dolaze sa različitim talentima i darovima. Kao što se razlikuju po svojim tijelima i njihovim vanjskim izgledima, tako se razlikuju i po svojim mentalnim, intelektualnim i drugim sposobnostima. Okolina u kojoj žive, društvene prilike, ostavština koja ostaje ljudima od njihovih predaka su takođe polje ogromnog razlikovanja i nejednakosti. U ovakvim okolnostima ne postoji mogućnost za uspostavu ekonomske jednakosti. To znači, da je prisustvo ekonomske nejednakosti među ljudskim bićima, ustvari, prirodna činjenica. To nam postaje jasnije kada uzmemo u obzir činjenicu da islam u svom naučavanju dopušta individualni angažman i inicijativu na polju sticanja bogatstava i ovozemaljskih dobara, i što dopušta i smatra svetim privatno vlasništvo nad svojinom. Čak štaviše, postojanje nejednakosti u ekonomskom i društvenom životu ljudi je dio Božanske šeme pomoću koje Bog testira ili ispituje ko je od ljudi dobar, a ko loš. Međutim, bez obzira na to što Kur'an priznaje nejednakost kao prirodnu stvar i dio Božanskoga reda, islam razlike u bogatstvu dopušta samo u okvirima razumnih granica. Islam ne toleriše da ove granice idu do te mjere, da neki ljudi žive u apsolutnoj raskoši, dok su milioni drugih ljudi ostavljeni da žive u krajnjem siromaštvu i bijedi. Dakle, islam ne dopušta da se tako ekonomske razlike pretvore u dvije ekstremne strane, gdje milioni onih koji nemaju postaju sluga i robovi nekolicine onih koji imaju. Drugim riječima kazano, kao što smo na to i ranije nekoliko puta naznačavali, da islam ne vjeruje u podjednaku raspodjelu dobara i bogatstava među ljudima,

koliko vjerje u pravičnu, pravednu i fer distribuciju. Islam svojim smjernicama premošćuje ambis između bogatih i siromašnih preduzimajući vema efektivne mjere uz pomoć kojih će modificirati distribuciju dobara u korist siromašnih. Islam s jedne strane osigurava pravičnu i pravednu distribuciju dobara među ljudima, a isto tako s druge strane predviđa društvenu sigurnost i bezbjednost za siromašne i uboge u formi osnovnih nužnosti i potreba za život. Pored toga, islam štiti slabog od ekonomske eksploatacije od strane jačeg.

Tako socijalna pravda, koja se često naziva i ekonomskom ili distributivnom pravdom, po islamskoj koncepciji uključuje i podrazumijeva tri stvari:

- a) Poštenu i pravičnu distribuciju bogatstava ili dobara;
- b) Namirivanje osnovnih životnih potreba za siromašne i potrebne;
- c) Zaštitu slabijeg od ekonomske eksploatacije jačeg.¹⁰

Nema sumnje da islam prihvata nepodjednaku raspodjelu dobara kao nešto što je prirodno i dio Božije volje, ali isto tako ne dopušta postojanje velikih razlika u distribuciji bogatstava. Ako je raspodjela dobara u društvu nepoštena i nepravedna, društveni mir u dotičnoj zajednici je stalno izložen konfliktu između bogatih i siromašnih a to može dovesti i do klasne borbe. Obzirom da je islam religija mira,¹¹ ona umjesto konflikta promovira bratsvo među članovima zajednice. Da bi se prevazišao jaz između bogatih i siromašnih i da bi se uspostavila pravedna i pravična raspodjela dobara među članovima društva, islam nalaže vrlo efektivne mjere kao što su zekat, sadaka, keffareti (iskupljenja), dobrovoljna udjeljivanja, prisilni doprinosi u formi taksi itd. Da bi spriječio da bogatstvo bude samo u rukama nekolicine, islam je isto tako preduzeo nekoliko prohibitivnih mjera kao što su: zabrana kamate, zabrana sticanja bogatstva kroz ilegalan i nepošten način, zabrana gomilanja bogatstava itd. Islamski ekonomski sistem štiti i garantuje osnovne ljudske potrebe svim građanima islamske zemlje. Islam obavezuje one koji su u stanju

da rade, da udovolje potrebama oskudnih i siromašnih. Po Kur'anu, siromašni i potrebiti imaju udio u imovini bogatog. „I oni u čijim imecima bude određeni dio, za onoga koji prosi i koji ne prosi“ (Sura, 70:24-25). Na pitanje, koliko mnogo bogatstva trebaju bogati dati siromašnima, Kur'an odgovara: „...I pitaju te koliko da udjeljuju: Reci: Višak“ (Sura, 2:219). Tako Kur'an očekuje od bogatih da sav svoj višak u bogatstvu utroše ili udijele siromašnoj braći, ako to prilike budu iziskivale.¹²

Abu Zarr al-Gaffari, bliski prijatelj i drug Poslanika, koji se smatra velikim zagovornikom socijalne pravde, drži da je nezakonito čuvati višak imovine ako je neko zadovoljio svoje lične potrebe. Po njemu, taj višak treba utrošiti kako bi se udovoljilo potrebama drugih. Po njegovom mišljenju, dokle god postoji ijedna siromašna osoba koja nije u stanju da udovolji svojim životnim potrebama, država je obavezna višak imovine od bogatih prikupiti i udijeliti siromašnim. Po mišljenju velikog broja islamskih učenjaka, islamska država bi trebala osigurati socijalnu stabilnost i sigurnost, koja će obuhvatiti sve građane i članove društva i preduzeti odgovarajuće mjere kako bi udovoljila osnovnim životnim potrebama siromašnih, bijednih, nemoćnih i nezaposlenih tj. onih koji nisu u stanju da priskrbe za sebe i svoju porodicu.

Spriječavanje ekonomskog eksploatisanja siromašnih od strane bogatih ili slabih od strane jačih je treća vrlo važna stvar glede socijalne pravde u islamu. Islam je svojim naučavanjem poduzeo velike korake u ovom pravcu. Kamatu, kao jedan od najupečatljivijih instrumenata za ljudsko eksploatisanje, Kur'an je sasjekao u korijenu totalno je zabranivši. I druge načine ljudskog eksploatisanja i iskorištavanja Kur'an je zabranio kao što su: mito i podmićivanje, kocka, sumnjive transakcije, prevara, pronevjera, prostitucija itd. Interesi slabih i nemoćnih kao što su žene, siročad, robovi, radnici, i dr. su zaštićeni kroz islamsku legislativu. Žena je u mnogim periodima ljudske historije tretirana kao rob, kao pokretna imovina, osporavan joj je status ljudskog bića. Islam joj je vratio njen ljudski status i dao joj ista društvena i ekonomska prava kao i muškarcu. Na ekonomskom polju primjera radi, ženi je dato pravo da posjeduje imovinu, da je stiče i da je utroši ili udjeli gdje ona hoće. Dato joj je pravo da nasljeđuje od svojih roditelja, mu-

10 Ideju, da socijalna pravda u islamu podrazumjeva tri stvari smo preuzeli od Dr. Muhammed Sharif Chaudhry, iz njegovog djela *Fundamentals of Islamic Economic System*.
11 Na filološko-etimološkoj razini, jedno od značenja riječi *islam* je i mir.

12 <http://www.muslimtents.com/shaufi/b16index.htm>

ža, djece i bližih rođaka. Dopušteno joj je da radi i zarađuje za svoj život kroz bilo koju dostojnu profesiju ili zvanje koje ona izabere. Siročad su druga ekonomski eksploatisana klasa čija imovina je bila rasipana od strane staratelja i bliže rodbine. Kur'an upozorava proždrljivce imetaka siročadi ovim riječima: „Oni koji bez ikakva prava jedu imetke siročadi – doista jedu ono što će ih u vatru dovesti i oni će u ognju goriti“ (Sura,2:10). Islam je isto tako zaštitio radnike od strane poslodavaca, osiguravajući im poštenu platu, koja treba biti fiksirana i određena i prije otpočinjanja posla, i koja treba da bude isplaćena prije nego se znoj sa radničkog tijela osuši.¹³

Po mišljenju nekih islamskih učenjaka, nije moguće potpuno razumjeti prirodu i narav socijalne pravde u islamu, sve dok se ne pronikne i ispravno shvati opći islamski pogled o univerzumu, životu i čovjeku.¹⁴ Socijalna pravda je samo ogranak tog svekolikog i općeg pogleda ili učenja. Islam kao religija, nastoji da svojim naučavanjem preduzme organizaciju sveukupnog ljudskog života, a ne samo pojedine njegove segmente, jer islam nudi jedan opći i generalni pogled o čovjeku, životu i univerzumu. Da bi se druga polja ljudskoga življenja jasnije razumjela i shvatila kao npr. islamsko viđenje ekonomije, vlasti, politike i svih drugih odnosa itd., potrebno je prije toga ispravno shvatiti opći islamski pogled i učenje o ove tri ranije spomenute stvari (Qutb, 20).

I na kraju, možemo skupa sa Qutbom ustvrditi da socijalna pravda u islamu počiva na tri temelja i to: potpunoj slobodi savjesti, potpunoj jednakosti među ljudima i društvenoj solidarnosti. Bez ova tri temelja po Sayyidu Qutbu nije moguće uspostaviti socijalnu pravdu.

Muslimanski svijet danas pati od velike socijalne nepravde. Neke muslimanske zemlje spadaju u sami vrh najbogatijih zemalja svijeta (Bruneji i zemlje Zaliva) dok su neke druge na samom dnu (Niger, Čad, Nigerija...). Bez obzira na ovako loše ekonomske prilike u muslimanskome svijetu, socijalna pravda nije nedostižan cilj. Muslimanskom svijetu danas ne nedostaje ljudskog potencijala, niti resursa, koliko mu nedostaje odgovarajućeg rukovodstva. Ako je u doba vladavine halife Omera ibn Abdul-Aziza bilo teško pronaći one kojima bi se sredstva od

zekata mogla dodijeliti zbog općeg blagostanja koje je tada vladalo, onda se danas barem svakome može omogućiti da živi život dostojan čovjeka na način što će se svakome omogućiti da udovolji svojim osnovnim potrebama.

Izvori:

1. Kur'an s prevodom, Preveo: Besim Korkut, Medina Munevvera.
2. Abdelkader, Dina, *Social Justice in Islam*, International Institute of Islamic Thought, Herndon, 2000.
3. Hasan, Samiul, *Philanthropy and Social Justice in Islam: Principles, Potentials, and Practises*, AS Noordeen, Kuala Lumpur, 2006.
4. Jozić, Tomislav, *Društvena teološka etika*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2000.
5. Nomani, Ferhad i Rahnama Ali, *Islamski ekonomski sistemi*, El-Kalem, 1996.
6. Qutb, Sayyid, *U okrilju Kur'ana*, Fakultet islamskih nauka Sarajevo, Sarajevo, 1997.
7. Qutb, Sayyid, *al-'Adaletu-l-Igtima'iyyetu fi-l-Islam*, Kairo
8. Qutb, Muhammed, *Dileme oko islama*, International Islamic Federation of Student Organizations, Kuwait, 1992.
9. Seyyed, Hossein Nasr, *Srce Islama*, El-Kalem – izdavački centar Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2002.
10. Solomon, C. Robert i Murphy, C. Mark, *What is Justice?*, Oxford University Press, 2000.
11. Ahmed, Mehmedović, *Tako je govorio MUHAMMED Resulullah*, DP „Gračar“ – Izdavačka djelatnost, Tuzla, 1991.
12. Al-Mevdudi, Ebu E'Ala, *Mefahimu Islamiyyeh hawla-d-Din we-d-Dawlah*, Daru-l-Qalem linešri we at- tawzia, Kuvajt, 1994.
13. Latić, Džemaludin, *Savremena država socijalnog „blagostanja“ i prednost islama, nad njom*, Takvim 1999, Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1999.
14. Mladenović, Miroslav, *O pravdi i pravednosti*, <http://www.pravdautranziciji.com/pages/article.php?pf=1&id=479>
15. Sowers, M. Karen i Dulmus, N. Catherine, *Comprehensive Handbook of Social Work and Social Welfare: The Profession of Social Work*, Vol. 1 <http://books.google.ba/books>
16. Bell, Lee Anne, *Theoretical Foundations for Social Justice Education*, <http://books.google.ba/books>
17. <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Social+justice>

¹³ <http://www.muslimtents.com/shaufi/b16index.htm>

¹⁴ Glavni zagovornik ove ideje je Sayyid Qutb i to u djelu *Al-'adaletu-l-igtima'iyyetu fi-l-islam*.

18. Koler, Peter, *O saocijalnoj pravdi*, http://www.ius.bg.ac.yu/Anali/A2005-1/Anali%202005_1%20001-004.pdf
19. Valković, Marijan, *Solidarnost i pravda kao temelj socijalne države*, <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/457>
20. Singh, N.K., *Social Justice and Human Rights in Islam*, <http://books.google.ba/books>
21. Chaudhry, Muhammad Sharif, *Fundamentals of Islamic Economic System*, http://www.muslimtents.com/shaufi/b16/b16_20.htm

Summary الموجز

THE CONCEPT OF SOCIAL JUSTICE IN ISLAM

Samed Imamović

مفهوم العدالة الاجتماعية في الإسلام

صامد إماموفيتش

This article deals with the issue of social justice in Islam. The concept of social justice in Islam is unitary, and we cannot simply reduce it to its distributive character nor can we consider it to be merely distributive social justice. Social justice in Islam is primarily general humanistic justice that embraces all aspects and segments of human life. In the first part of this article we presented some aspects of the problem of defining and understanding justice within the western school of thought. The concept of social justice in Islam has its foundation in two main sources of Islam: the Qur'an and the tradition of the messenger Muhammed s.w.s. it could be established, on the bases of these two sources, that the concept of social justice in Islam is founded upon three pillars, namely: an absolute freedom of conscience, equality of all the people and social solidarity.

Moderate modernists in Islam interpret the Islamic society based on justice as a society that can eliminate discrimination and offer equal possibilities to all. Later, each individual would be rewarded in accordance to his own potentials and abilities. Radical modernists in Islam, however, in the concept of Islamic social justice recognise revolutionary changes in a sense of the establishment of a class free society based on absolute equality of income, wealth and even expenditures.

Key words: social justice, distributive justice, equality, social solidarity.

يعالج هذا العمل مسألة العدالة الاجتماعية في الإسلام. إن مفهوم العدالة الاجتماعية في الإسلام مفهوم فريد ولا يمكن حصره في سمة توزيعية مجردة. ولا أن يقصد به فقط العدالة الاجتماعية التوزيعية. إن العدالة الاجتماعية في الإسلام هي قبل كل شيء عدالة إنسانية عامة تشمل جميع قطاعات الحياة الإنسانية وجوانبها. وسنتعرف في الجزء الأول من العمل على مشكلة تعريف العدالة وفهمها ضمن أطر الفكر الغربي. إن مفهوم العدالة الاجتماعية في الإسلام يستمد مرجعيته وأساسه من مصدرين الرئيسيين: القرآن الكريم وسنة النبي محمد صلى الله عليه وسلم. ويمكننا التأكيد. بناء على التوجيهات المستمدة من هذين المصدرين الرئيسيين. أن العدالة الاجتماعية في الإسلام تقوم على ثلاث دعائم هي: حرية الضمير التامة. والمساواة التامة بين الناس. والتضامن الاجتماعي.

إن العلماء المسلمين الحداثيين المعتدلين يفسرون المجتمع المسلم العادل بأنه مجتمع يقضي على التمييز ويوفر إمكانات متساوية للجميع. وبعد ذلك يكافأ كل فرد فيه بناء على قدراته. أما العلماء المسلمون المتشددون فإنهم يفسرون العدالة الاجتماعية الإسلامية بأنها دعوة إلى التغيير الثوري وخلق مجتمع خال من الطبقات وقائم على المساواة المطلقة ليس فقط في الدخل والثروات. بل وفي الإنفاق أيضاً.

الكلمات الرئيسية: العدالة الاجتماعية. العدالة التوزيعية. العدل. المساواة. التضامن الاجتماعي.